Lokal historie – i åpent landskap

Ingar Kaldal

Folk flest er interessert i historie, på en eller annen måte. Mange er da mest opptatt av de lokale fortellingene, de som handler om personer, hendelser, bragder og merksnodigheter som har utspilt seg i det miljøet de selv bor i, eller kommer fra. For mange er hjemstedet, der de vokste opp, mer fascinerende å høre om enn steder hvor de senere har levd. Det er høyst forståelig, og lett å si ja og bra, til. For dette handler om røtter og identiteter, og om å finne «seg selv» og å kjenne «sitt eget».

La meg kaste fram noen tanker om hvordan lokal historie kan brukes til å tenke over det som ofte uten videre tenking bare blir sett som «sånn er vi» og «her er det dette som gjelder». Kanskje kan lokal historie skape mer av både kjærlighet og kritisk forståelse for det vi ser som «vårt», ved å skue inn i det fra flere synsvinkler. Da kan selv det mest opplagt lokale framstå som del av et landskap med flere åpninger – både inn- og utover.

Lokale samfunn – i verden

En vanlig måte å definere lokalhistorie på, er som historie om lokalsamfunn. Det høres greit ut, for de fleste «vet» hva det er. Men gjør vi det? I ei tid med omfattende kommunesammenslåinger er det i alle fall problematisk å si at lokalsamfunnet er den kommunen vi bor i. Hvis vi reduserer kravene til et lokalsamfunn til det å ha ordfører og noen offentlige tjenester felles, blir det et tynt samfunnsbegrep. Sier vi at et lokalsamfunn bør handle om en god del mer av felles sosialt og kulturelt liv, for ikke å si en viss tilhørighet og samhørighet, blir mange kommuner i dag slett ikke lokalsamfunn. Og da er mange lokalsamfunn ikke egne kommuner. Og hvorfor må noe være et klart avgrenset lokalsamfunn for å være tema for lokalhistorie?

En bedre måte å definere lokalhistorie på, er som historie om menneskelige virksomheter slik de har utfoldet seg i lokale omgivelser. Antropologene sier at de studerer ikke landsbyer, men liv i landsbyer. Slik sett kan også lokalhistorikere gjerne si at de skriver historie om mennesker, hendelser og virksomheter slik de har artet seg i et eller annet lokalt miljø. Da blir det ikke avgjørende å vite om den lokale omgivelsen noe foregikk i, var et eget lokalsamfunn eller ikke. Og det lokale emnet en tar for seg, blir da naturlig å tolke i lys av både dets nære omgivelser, og i lys av sammenhenger som strekker seg langt ut over det lokale.

F or det er ikke slik at det livet folk har levd i lokale miljøer, bare har vært preget av lokale forhold. Enten namdalingen har dyrket jord, arbeidet på sagbruk, drevet bilverksted eller stelt for gamle på sykehjem, har livet vært vevd inn i sammenhenger som vi bare forstår ved å strekke blikket ut over både lokale og nasjonale grenser. Den som bare ser etter de lokale trekkene ved det den lokale historien handler om, vil fort bli både kort- og trangsynt. Ikke bare henger framveksten av det lokale sykehjemmet sammen med velferdspolitikken i landet. Den kulturen som preget arbeidet på et sykehjem, var kanskje uttrykk for måter å praktisere omsorg, kjønnsroller, kvinnelighet, lønnsarbeid, arbeidsledelse og

institusjonsdrift på, som vi best forstår ved å se det i lys av det vi vet om lignende forhold fra helt andre steder.

Å løfte blikket ut over det lokale trenger slett ikke å bety å se bort fra det lokale. Like gjerne handler det om å se enda dypere inn i det lokale, ved å belyse det fra flere synsvinkler. Da trengs det perspektiver og tolkninger som gjør at vi oppdager noe nytt og annerledes ved det vi ellers har lett for å ta for gitt – og som vi har lett for å tro at vi forstår fordi det jo «bare var sånn». Kanskje var det for et tømmerhoggerlag et sted i Namdalen naturlig at kokka som laget mat i koia, var gift, eller i slekt med, en av hoggerne. Er vi nysgjerrig på hva det kan ha betydd for det sosiale livet i koia, er det nyttig med alt vi kan få høre om det både fra kokker og andre som husker dette livet. Men idéer om hva rekrutteringsmåten her kan ha betydd, og hvordan det kan tolkes, kan også finnes i ei bok om kokker på jernbaneanlegg, eller om skogsarbeid i Kanada.

Slik kan lokal historie ved hjelp av langreiste tolkninger få fram ikke mindre, men mer, også ved det nære og lokale. Slik kan lokal historie skape ny forståelse ikke bare av det lokalt særegne, men av hvordan det livet folk har levd i sine nære omgivelser, alltid har vært del av større verdener. Og enda viktigere: selv liv som har vært levd sånn bare her, helt lokalt, forstår vi bedre ved å undersøke det med tolkninger som setter de lokale forståelsene og sannhetene på prøve.

Lokale røtter, identiteter – og sannheter

Da historie ble etablert som eget fag på 1800-tallet, var det nært knyttet til en stor samfunnsoppgave: å bygge nasjonen. Like mye som dette den gangen ble tatt for gitt som rett, er det i dag enighet om at det er uakseptabelt å ha noe sånt som program for hvordan historie skal skrives. Historieskrivingens uavhengige og kritiske rolle er i dag ubrytelig for de fleste, i prinsippet.

Samtidig er det i dag nesten ingen som nekter for at i all historie er både prioritering av felter, valg av temaer og utforming av perspektiver som fortida tolkes ut fra, preget av kultur og tenkemåter i den tida historikeren selv er del av. Derfor blir det sett som viktigere enn noen gang å reflektere kritisk over ståsted, perspektiv og måter å fortelle på når en skriver historie. Hvordan berører dette lokalhistorikeren?

I 1970-årene ble det lansert et program som sa at lokalhistorie burde skrives på lokalsamfunnets premisser. Dette var ei tid da desentralisering, dialektbruk i radioen og lokale verdier sto sterkt. Og det ble argumentert imot å se lokalhistorie som underordnet, og mindre verdt enn, rikshistorien. Og skulle den lokale historien forsvare sin egenverdi, var det viktig at den fungerte godt. Da måtte den ikke bare handle om temaer som hadde vært viktige i lokalsamfunnet, men også skrives slik at den kunne leses og forstås av lokale lesere. Langt på vei handlet dette om folkelig språk og evne til å fortelle godt. Men det hendte også at det samme kom til uttrykk som forsvarsholdninger mot historie som ble skrevet ikke bare av historikere utenfra, men med perspektiver som brøt med sannheter og oppfatninger som var akseptert og vedtatt lokalt. Og omvendt: det har ikke vært fritt for tendenser til å tenke at lokalhistoriens «oppgave» skal være å bygge lokalsamfunn, litt som da historiefaget ble brukt til å bygge nasjoner.

Men hva betyr det da å bygge lokalsamfunn? I noen sammenhenger har det handlet om det som senere tid har vært kalt «omdømmebygging». Lokalhistorie kan brukes til å presentere lokalsamfunnet positivt både for egne innbyggere og utenomverdenen. Da blir det viktig å skrive historie som får fram det verdifulle med det lokale. Ikke usannsynlig

blir det da også sett som rett å vie god plass til det bygda eller byen har vært stolt av, og til å fortelle om de som har styrt og bestemt. Det som da lett får mindre plass, er historiene om de som har kritisert rådende forhold, stått for kjetterske tanker, prøvd å endre lokale maktforhold, for ikke å si de som har reist fordi de ikke fant det levelig å bli værende. Har sånt noe å gjøre i ei bygdebok? Hvordan kan slikt være med på å gjøre lokalhistorie ikke dårligere, men like gjerne enda bedre?

Det er om slike spørsmål det kan være nyttig å snu på vanlige tenkemåter om hvorfor vi driver med historie: Tenk for eksempel litt over hva det egentlig betyr å bruke historie til å finne røtter, identitet og «seg selv». Stort sett handler historie om mennesker som er borte – altså om andre mennesker enn oss selv. Og når vi ser det som interessant å ta vare på historien om dem, er det vel også fordi de ikke bare er borte, men fordi noe de gjorde eller sto for, var annerledes enn oss selv, og det livet vi lever. De som levde før oss, blir interessante for oss i vår tid fordi de, uansett hvor mye de hørte til samme bygd eller samfunnsgruppe som oss, sto for noe som er borte, i alle fall forandret – og som derfor er viktig å bevare kunnskap og minner om. Hadde vi vært som de som levde før, og våre liv helt likt deres liv, ville historie blitt kjedelig. Og poenget med å minnes ville blitt svekket. Når vi minnes noe, er det fordi det tidligere var noe annet og i alle fall litt annerledes enn nå. Derfor blir den historiske fortellingen om det også mulig å bruke til for eksempel å tenke over endringer, kontraster, lærdommer, noe en gjorde slik da, og annerledes enn nå. Historie brukes også til å uttrykke savn, eller lettelse, over noe som ikke lenger finnes, eller ikke er som det var.

Når vi likevel sier at historie og minner kan gi identiteter, er det heller fordi identiteter da ikke handler om å være identisk med det vi identifiserer oss med. Å identifisere seg med noe i historien handler mer om tilknytning og sympati enn likhet (og må ikke forveksles med det vi gjør når vi viser passet for å bekrefte vår identitet=ID). Hvis vi identifiserer oss med forfedre som var fattige, ligger identifiseringen ikke i at vi i dag er som da, men i at vi for eksempel er stolte av det de den gang klarte, eller at vi vil lære noe av det. Slik kan forfedres takling av fattigdom være viktig for oss i dag, som noe vi kan fortelle om for å vise moral, respekt eller solidaritet – eller fordømmelse av utbytting.

Skal lokal historie gi oss et mer gjennomtenkt forhold til våre røtter, vår identitet og det vi ser som «vårt», må den utfordre fastgrodde tenkemåter. Og den må fortelle også om det som var annerledes før i tida på måter som ikke er så lett å være stolt av i ettertid. Var et miljø kvinneundertrykkende, eller intolerant mot ikke-kristne, må det fram. Men i stedet for å gjøre dette til spørsmål om hva en liker eller ikke, bør en heller grave i historien om det for å få en forståelse av hvorfor det var som det var. Slik kan lokal historie gi både respekt, empati og ettertanke, og grunnlag for kritisk reflekterte identiteter.

Lokalt, nært – og fremmed

Dette er litt som når vi lærer mer av en annen kultur enn vår egen, ved ikke bare å se etter hvordan den er annerledes, men ved å spørre etter hvordan de måtene folk i den kulturen tenker på, alltid har noen grunner og premisser som vi bør sette oss inn i for å forstå. Slik bør vi også tenke når vi leter i historien etter noe vi kan se som «vårt eget». Det som da har lett for å framstå som allerede forstått, fordi det handler om «oss» og «vårt», forstår vi bedre ved å tvinge oss til å se det som noe vi egentlig bør undersøke grundigere, før vi forstår det.

Var felleskapet i ei grend preget av at alle stilte opp når det var dugnad, høres det så bra ut at det kan være lett å slå seg til ro med at

«sånn var det». Men hva kan vi lære av den historien, som for eksempel kan være nyttig den dagen folk ikke lenger vil være med på dugnader? Da er det viktig å ikke bare ta for gitt at det som var før, var det normale og selvsagte, mens det som kom senere, bare var moralsk forfall. Vet vi litt mer om hva som fikk folk den gang til å hjelpe hverandre (utover at de bare «var så hjelpsomme»), kan det også gi oss en forståelse av hva som er endret – og dermed kanskje hva som skal til for å få noe av den gamle dugnadsmoralen til å leve videre (hvis det er et mål).

For å forstå selv det vi ser som mest selvsagte trekk ved et miljø, kan det være nyttig å i alle fall late som at det ikke er selvsagt. Uansett hvor opplagt og forstått et fenomen framstår som, lærer vi mer ved å grave enda litt dypere etter grunner og premisser for at det var sånn. Spørsmålet bør da være: Ok, sånn var det, og for folk på den tida var det selvsagt, men hvordan var det blitt sånn, og så selvsagt? For å forstå det, må vi alltid vite mer, og tolke mer. Selv det vi tror vi forstår helt selvsagt (og særlig det), må vi late som vi ikke forstår uten nærmere gransking. Da vil vi oppdage i det minste noe nytt, og det kjente vil framstå som mindre kjent, og kanskje mindre selvsagt «vårt».

Kanskje kan vi kalle dette et fremmedgjørende blikk. Ordet fremmed brukes i dag ofte negativt. Det skjer blant annet i debatter om innvandring, hvor til og med mennesker som er født og oppvokst i vårt land, men kanskje er av utenlandsk familie (og utseende), altfor lettvint omtales som fremmede. Da skaper «fremmed» avstand, og ikke sjelden avvisning. Her er poenget heller å tvinge seg til å se også det en umiddelbart ser som kjent, som fremmed. Det kan gjøres ved å snu perspektivet slik at det som ellers virker litt selvsagt, og unødvendig å forklare, framstår som mindre selvsagt – og nødvendig å tolke mer. Da trengs det grundig undersøkelse av hvordan det vi vil belyse, faktisk virket, hvordan folk tenkte om det, og hva det betydde i folks liv. Dette er noe lokal historie egner seg godt til.

Da må den lokale historien fokusere på det livet folk har levd, der de har levd det, på nært hold, og grundig og vidsynt tolket. Det som da kommer fram, kan være både komplekst, konfliktfylt og flertydig. Bildet kan være preget av møter og brytninger mellom nært og fjernt, kjent og fremmed, mannlig og kvinnelig, fattig og rik, makt og motstand. Og kanskje er det heller ikke entydig hva som var for eksempel mannlig og kvinnelig, eller som ble sett som normal maktbruk – kanskje var det annerledes i fiskeværet enn i sagbruksbyen. Og kanskje var det også flere måter å være mann og kvinne på også i samme miljø. I lokale miljøer har mye skjedd som bør tolkes på flere måter, med blikk for det lokale, men enda viktigere: med perspektiver som får fram det ingen har tenkt på før.

Lokale erfaringer, slik folk har erfart dem – og vi kan tolke dem

Fordelen med lokal historieskriving er ikke bare at den handler om, og skrives for vanlige mennesker. I historieprosjekter om små miljøer er det også lettere å få i tale mennesker som selv har vært med på det det handler om – hvis historien handler om nyere tid. Tenk på hvor store og grunnleggende endringer som har skjedd i det livet folk har levd i sine lokale miljøer bare fra 1950 til i dag: nye teknologier, nye arbeidsmåter, nye utdanningsmuligheter, nye kjønnsroller, nye måter å oppdra barn på, nye boligformer, nye måter å utøve makt på, nye tenkemåter om Gud og verden – og om det meste i livet. Mye av dette er det bare mulig å skrive historie om hvis en snakker med de som har opplevd det. Og grensen for manns minne nærmer seg snart 1950. Nokså snart kan ingen lenger fortelle selvopplevd om andre verdenskrig. Men ennå

kan svært mange fortelle om en uendelighet av viktige og interessante forandringer etter den tid.

Lokal historie bør selvsagt handle også om de mange menneskene som ikke har etterlatt seg spor i møteprotokoller og kommunestyrereferat, men som har desto mer spennende erfaringer å fortelle om sine liv – på sjøen, i skogen, i fjøset, i hus og heim, på butikker, i barnehager og på kontor – og som dugnadsdeltakere i grendelag, menighet, musikk og idrett. Om alt dette er det mye historie som aldri vil bli skrevet eller bevart om vi ikke i tide samler inn minner om det fra de som selv har vært med på det.

Det de kan fortelle, er selvsagt også preget av lokale sannheter og myter. De må tolkes kritisk. Men dette er også interessant i seg selv – blant annet som uttrykk for hvordan folk har tenkt – om livet og samfunnet. For en lokalhistoriker bør det være høyst aktuelt å skrive historie også om hva folk i et lokalmiljø har trodd, hvordan de har fortalt om sine liv, og hvordan dette har bidratt til å underbygge visse oppfatninger om liv og samfunn.

Det folk kan fortelle om sine egne liv, kan by på mye som ellers ikke har så lett for å bli med i dominerende historiefortellinger. Her også kan den lokale historien ved å få folk i tale, både få fram flere sider ved det livet folk har levd, og tolke dette livet på flere måter enn en først tenkte seg. Ved både å slippe til flere stemmer og å prøve mange tolkninger kan den lokale historien være et læringslandskap som er åpent for ny innsikt og forståelse.

70-årsjubileum
for
Namdal Historielag

Namsos, november 2017

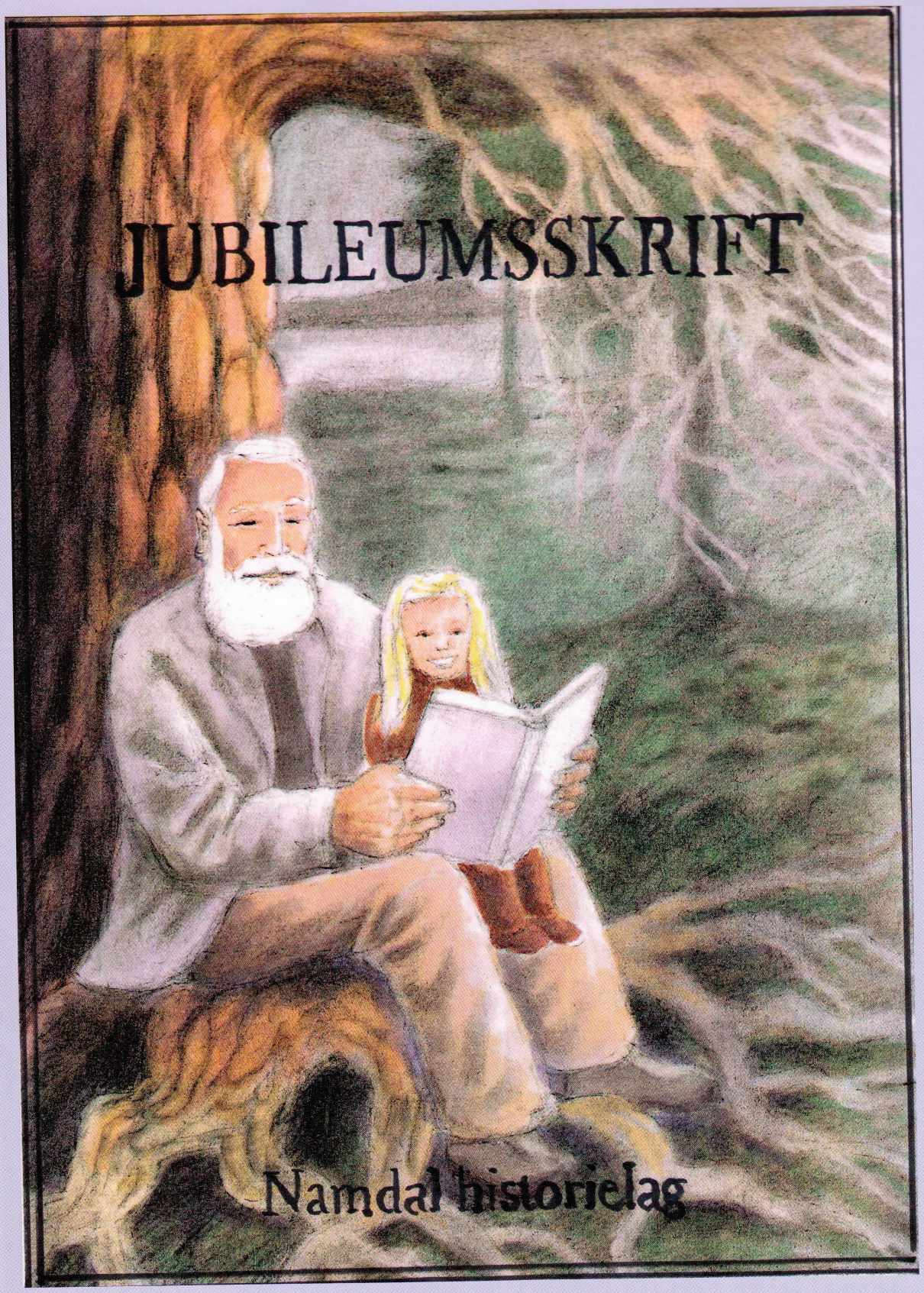
JUBILEUMSSKRIFT
Namdal historielag